

VAKFİYELERE GÖRE ESKİ TÜRK KÜTÜPHANELERİNİN YÖNETİMİ (*)

Dr. Müjgân Cunbur
Milli Kütüphane
Yazmalar ve Nadir Eserler Bölümü Şefi

Kütüphanecilik tarihimizin muhtevalarını, derinlik ve zenginliklerini bilemediğimiz kaynakları vardır. Bu kaynaklardan vakfiyelere son yıllarda gerekli önem verilmeğe başlanmıştır; şer'iyye sicillerine ise henüz el uzatılmamıştır. Her iki kaynak için de işletilmemiş maden cevherleri gibi araştırmacılarını beklediği söylenebilir. Vakıf müesseseleri Türk kültür ve medeniyet tarihinin unutulmaya yüz tutmuş sosyal yardım ve irfan kurumlarıdır. İşte vakfiyeler bu müesseselerin bir bakıma kuruluş kanunu ve iç yönetmelikleridir. Yüzyılların tesislerini günümüze getiren, arşivler dolduran bu zengin kaynak, aynı zamanda Türk'ün zengin ve mükrim gönlünün, yardım ve kültür severliğinin en canlı, elle tutulup gözle görülen belge ve tamğıdır.

Vakfiyeler üzerinde çalışan bir araştırmacı, cami ve medresesiyle, darüşşifa ve imaretiyle, han ve hamamıyla, çeşme ve sebiliyle, mektep ve kütüphanesiyle en büyük kültür sitesinin kurulmasından kışın göç edemiyen hasta ve sakat leyleklerin beslenmesini sağlayacak en küçük yardıma kadar imkân hazırlayan yüzlerce konuyla karşılaşır.

Arşiv ve kütüphanelerde kütüphane konusuyla ilgili yüzlerce vakfiye vardır. Bu vakfiyeler Türk kütüphanecilik tarihinin en inanılır belgeleridir. Bu araştırmada çok ilgi çeken altı vakfiye ele alınmıştır.

Kütüphane vakfiyeleri iki grupta mütalâa edilebilir:

1 — Büyük bir kültür ve sosyal yardım sitesinin tesisine imkân hazırlayan vakfiyeler içindeki kütüphane fasılları,

2 — Başlıbaşına bir kütüphane tesisine ait vakfiyeler.

İlk gruba örnek olarak Fatih Sultan Mehmed'in Fatih külliyesi, II. Selim'in Edirne'deki Selimiye külliyesi ve Köprülülerin Köprülü Kütüphanesi vakfiyelerini, ikinci gruba örnek olarak da Atıf Efendi, Ragıp Paşa ve Yusuf Ağa Kütüphanesi vakfiyelerini gösterebiliriz.

(*) Türk Kütüphaneciler Derneği Ankara Şubesi'nin tertiplemediği seri konferanslardan biri olan bu konuşma 29 Mart 1962 günü Dil ve Tarih - Coğrafya Fakültesi Kütüphanecilik Kürsüsü Kütüphanesi'nde yapılmıştır.

Üzerinde duracağımız bu altı vakfiye ile tesis edilen kütüphanelerden Fatih Kütüphanesi, İstanbul'da 1470 yılında Fatih külliyesi içinde özel bir binada kurulmuştur. Geçen asırlarda yıkılmış olan kütüphane binasının külliye içindeki yeri kesin olarak tesbit edilememiştir. Külliye'deki her medresenin bir kütüphanesi olduğuna göre, vakfiyede bahis konusu edilen kütüphaneyi külliyenin merkez kütüphanesi sayabilir ve günümüzdeki örneklerine göre bu kütüphaneyi bir üniversitenin merkez kütüphanesine benzetebiliriz.

1574 yılında Selimiye Cami'i içinde kurulan Selimiye Kütüphanesi, bir medreseye yakın olmakla beraber, Cami kütüphanesi karakterindedir.

Köprülü, Atıf Efendi ve Ragıp Paşa Kütüphaneleri müstakil binalarda kurulmuş, müstakil genel kütüphanelerdir.

Konya'daki Yusuf Ağa Kütüphanesi, hem müstakil hem de cami kütüphanesi karakterini taşımaktadır. Bu beş kütüphane de tesis edildikleri binalar içinde günümüze kadar gelebilmiştir. Daha sonraki vakıfların arttırdığı koleksiyonlarıyla günümüzde de ilim âleminin istifadesine açtıkları. Yalnız Fatih Kütüphanesi, ikinci defa I. Mahmud'un yaptırdığı Fatih Camiine bitişik binada 1742 yılında yeniden ihya edilmişse de, bugün bu binanın da harap olması üzerine koleksiyonlar Süleymaniye Kütüphanesi'ne nakledilmiştir.

Ele alınan vakfiyelerin durumuna gelince:

1. Fatih vakfiyesi, Vakıflar Genel Müdürlüğü tarafından 1940 yılında bastırılmıştır. Bütün Fatih külliyesinin tesislerini kapsayan bu büyük vakfiyede kütüphane ve hizmetlerine iki yerde rastlanmıştır. Basılan vakfiye Türkçedir, Türkçe vakfiyenin aslıyla Arapça yazma nüshası Vakıflar Genel Müdürlüğü Arşivi'ndedir.

2. Selimiye Kütüphanesi vakfiyesi de aslında bütün Selimiye külliyesinin tesislerini kapsayan Arapça bir eserdir, basılmamıştır. Yazma nüshalarından biri Selimiye Kütüphanesi'nde, diğeri Vakıflar Genel Müdürlüğü Arşivi'ndedir. Kütüphane hizmetlerine vakfiyenin ortalarında bir kısımda yer verilmiş, son kısımda da izahlı olarak vakıf kitapların konulara göre ayrılmış listesi eklenmiştir.

3. Köprülü vakfiyesi de bütün Köprülü Fazıl Ahmed Paşa vakıflarını ihtiva etmektedir. Kütüphane ve hizmetleri vakfiyede iki yerde bahis konusu edilmiş, son kısımda da vakıf kitapların listesi verilmiştir.

4. Atıf Efendi Kütüphanesi vakfiyesi, Doç. Dr. Fuad Sezgin tarafından İstanbul sahhaflarında bulunmuş ve yine bu şahıs tarafından vakfiyenin önemli kısımları «İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Türk Dili ve Edebiyatı Dergisi» nde - 31 Aralık 1953, Cilt: VI - neşredilmiştir.

Vakfiye dört ayrı bölümden mürekkeptir. İlk kısımlarda muhtelif tarihlerde vâkıfın yaptığı birçok mülk ve arsanın vakıflarından, vakıf kitaplarının nisbeten izahlı künyesini havi listesinden son kısımda da kitapların muhafaza şartlarından, kütüphanenin kadro ve teşkilâtından, personelin çalışma durumundan bahsedilmiştir. Vakfiyenin bir özeti mermer bir levha üzerine hakkedilmiş ve kütüphanenin giriş yerine asılmıştır. Bu durum, diğer kütüphanelerde rastlanmayan ve Atıf Efendi Kütüphanesi'ne has bir özelliktir.

5. Ragıp Paşa Kütüphanesi Vakfiyesi, kütüphane ve sıbyan mektebinin tesisinden, bunlara âkar olarak vakfedilen mülklerden, kütüphaneye vakfedilen kitaplardan, kütüphanenin personelinden ve işleyiş tarzından bahseder. Vakfiye Türkçedir, basılmamıştır. Yazma nüshası Ragıp Paşa Kütüphanesi'ndedir, Millî Kütüphane'de de mikrofilm mevcuttur.

6. Yusuf Ağa Kütüphanesi Vakfiyesi, hafızıkütüplerde aranan vasıflardan, maaşlarından, tayinlerinden, kitap sayımından bahsetmektedir. Vakfiyenin sonunda kitapların listesi vardır. Yusuf Ağa Vakfiyesi Türkçedir, basılmamıştır. Yazma nüshası Yusuf Ağa Kütüphanesi'ndedir, Millî Kütüphane'de de mikrofilm mevcuttur.

Vakfiyelerde çoğunca besmele, hamdele ve salvele ile başlanıp vâkıfın adı anıldıktan sonra esas konuya geçilmektedir. Atıf Efendi vakfiyesinde vakfın şer'î esaslara göre hazırlanmasını sağlamak üzere kurulan bir şer'îye meclisinden bahsedilmektedir. Yine bütün vakfiyelerde vakfın şer'î esaslara göre yönetilmesi ve idamesi için birer mütevellî tayin edildiği görülmektedir. Meselâ Atıf Efendi vakfının ilk mütevellisi, Atıf Efendinin damadı Abbas Efendi, ikinci mütevellî ve asıl kütüphane mütevellisi Atıf Efendi'nin oğlu Mehmed Emin Efendidir. Ragıp Paşa vakfının mütevellisi, Paşanın vekilharcı Ali Ağa'dır. Yusuf Ağa vakfının mütevellisi ise, vakfiyede şahıs olarak belirtilmemiş, yalnız Konya'da bir «kaim - makam-ı mütevellî» den bahsolunmuştur. Vakfiyelerin sonları, vakfın bozulmamasını sağlayacak tenbihler ve birer dua ile biter. En sonunda vakfın şer'î esaslara göre ve vakfedenin gönül rızası ile yapıldığını gören şahidlerin imzaları yer alır. Bu esaslara göre yazılıp imzalanan vakfiyeler, bölgenin kadısı tarafından imza ve mühürlenip tescil edilmişlerdir. Tescil yazısı ve mührü çoğunca vakfiyelerin baş kısmına, arapça olarak ve noktasız harflerle yazılmaktadır.

Kütüphanelerin kuruluş amaçları:

1. Fatih vakfiyesinde Fatih Kütüphanesi'nin kuruluş amacı şu satırlarla ifade edilmektedir:

«..Cami'-i şerifin canib-i garbisinde bir buk'a-i lâtime dahi inşa buyurdular. Ta ki medaris-i şerifelerinde ifade-i ulûm eden müderrisin ve iktibas-ı ulûm-ı âliye eden talibin-i müsta'iddin, belki ulema-i müstahik-kindenden sair muhtacin için vakf buyurdıkları kitablar için mahzen ola..»

Yani Kütüphane, medrese öğretim üyeleri, öğrencileri ve devrin bilginlerinin istifadesi için kurulmuştur.

2. Selimiye Vakfiyesinde kütüphanenin kuruluş nedeni bildirilmemiştir. Ancak Kütüphane, cami içinde ve medreseye yakın olarak kurulduğuna göre, Fatih vakfiyesindeki amaç, burası için de bahis konusu olabilir.

3. 1678 yılında Köprülüzade Fazıl Ahmed Paşa tarafından tesis edilen Köprülü Kütüphanesi'nin vakfiyesinden, kütüphanenin «..talebe-i ulûm ve ragibinin istifadesi.» için açıldığı anlaşılmaktadır.

4. 1741 de Defterdar Mustafa Atıf Efendi tarafından tesis edilen Vefa'daki Atıf Efendi Kütüphanesi'nin kuruluş amacı, vakfiyesinde «..talebe-i ulûmun ifade ve istifadesi mülâhazasıyle..» diyerek belirtilmektedir.

5. 1762 yılında Sadrazam Koca Mehmet Ragıp Paşa tarafından tesis edilen Ragıp Paşa Kütüphanesi'nin amacı vakfiyede açıkça belirtilmemiştir. Kalemikle Türk kültür ve edebiyatına hizmet eden Paşa, tesis ettiği bu kurumla da Türk eğitim tarihi bakımından hayırlı bir iş yapmıştır.

6 — 1795 de Konya'da III. Sultan Selim'in annesinin kethüdası Yusuf Ağa tarafından kurulan Yusuf Ağa Kütüphanesi, bu ilim ocağından istifade etmek isteyen herkes için açılmıştır, denilebilir.

Vakfiyelerine bu araştırmada yer verilemeyen birkaç kütüphanenin, hayli ilgi çekici olan, kuruluş amaçlarına bu arada kısaca dokunmak faydalı olacaktır.

III. Ahmed, Topkapı Sarayı'ndaki Kütüphanesini, «dolap köşelerinde unutulmuş, toz- toprak altında çürüyen ve böcekler tarafından kemirilen nice değerli kitabı saray sakinlerinin istifadesine sunmak için» açtığını vakfiyesinin baş taraflarında izah eder.

Tire'deki Necip Paşa Kütüphanesi'nin açılış sebebi çok daha değişiktir. Ancak bu sebep kütüphanenin vakfiyesinden değil, vakfiyenin tes-cil edildiği şer'iyeye sicillerinden çıkarılmıştır. Ömrünü vakıflar konusuna vermiş Sayın Halim Baki Kunter'in bu sicillerden çıkardığı nota göre, Bağdat Valiliğine tayin edilen Necip Paşa, Tire'den geçerken birçok gencin, duvar diplerindeki gölgelere sığınıp kitap okuduklarını görmüş, onlara bir okuma yeri ve okunacak kitap sağlamak amacıyla ismini taşıyan kütüphaneyi kurmuştur.

Yine sayın H. B. Kunter'in bahsettiği Bozdağ'daki Musa Baba Zaviyesi ve bu zaviyenin kütüphanesi kuruluş amaçları bakımından çok

ilgi çekicidir. Bozdağ'ın kışın aşılması güç tepelerinde karlar içinde do-
 uup kalan insanları kurtarmak gibi sırf insanî maksatlarla kurulan Mu-
 sa Baba Zaviyesi, bir bakıma Sen Bernar Manastırı'nın Anadolu'daki
 eşidir. Zaviyenin avlusunda kasım başlarından hıdrelleze kadar büyük
 bir kazan içinde kabak merhemi kaynarmış, dervişlerin karlar arasında
 donmuş olarak bulup getirdikleri insanları bu merhemle tedavi ederler
 ve hastalar iyileşinceye kadar zaviyede alıkoyarlarmış. Hastaların ve zavi-
 ye sakinlerinin sıkılmamalarını temin amacıyla zaviyede bir de kütüp-
 hane tesis edilmiştir. Yalnız dinî değil, insanî gayelerle kurulan zaviye
 son asrın başlarında yıkılmış, pek tabii olarak kütüphanesi de dağıl-
 mıştır. Geçmiş yüzyıllarda Türkün kitap sevgisi, en büyük şehirlerden
 kasabalara, yalnız kasabalara değil, aşılması güç dağ sırtlarına kadar
 kitabı götürmüştür.

Kütüphane binaları :

1. Fatih vakfiyesinde, Fatih Camiinin batı tarafında «**bir buk'a-i lâti-
 fe**» diye anlatılan kütüphane binası günümüze intikal edememiş, geçen
 asırlarda yıkılan bu binanın külliye içindeki yeri de kesin olarak biline-
 memektedir, demiştik. *)

2. Selimiye Camii kütüphanesinin özel bir binası yoktur. Cami için-
 de, mihrabın solunda, tam hünkâr mahfiline karşı ve mütenazır olan kö-
 şede kurulmuştur.

3. Köprülü Kütüphanesi, İstanbul'da Divanyolu üzerinde halen kü-
 tüphane olarak kullanılan özel binası içinde kurulmuştur. Vakfiyede bu
 bina «... **ve yine mahmiye-i İstanbul'da Molla Fenarî Mahallesinde bina
 eylediğim bir tarafı kendi milkim olan dekâkin ve bir tarafı tarik-i has
 ve bir tarafı imama ve müezzine süknası meşruta olan vakf odalar ve
 bir tarafı Kaya Sultan arsası ile mahdud etraf-ı erba'ası kârgir divarlı
 hızan-e kütübüm içinde olan müştemilâtı ile vakf ve habs edüb şöyle
 şart eyledim ki zikir-i atî şurut üzere kütüb vaz' oluna...**» diye tarif edil-
 mektedir. 14 kişilik okuma salonu, bir giriş ve bir depodan müteşekkil
 küçük, fakat sevimli bir binadır.

4. Atıf Efendi Kütüphanesi 2.000 zira yüz ölçümünde bir arsaya in-
 şa edilmiş, altı boş bir salonu, bir hafız-ı kütüp odası ile bir depoyu ih-
 tiva etmektedir. Ayrıca hafız-ı kütüpler için üç meşruta evi vardır. Vak-
 fiyede binadan şu şekilde bahsedilmektedir: «...**halen sakin olduğum**

Bugün Selimiye Kütüphanesi, külliyenin sıbyan mektebine nakledil-
 miş bulunmaktadır.

*) Tahminler için Bk. Türk Kütüphaneciler Derneği Bülteni, Cilt: VI, Sayı: 4, S: 7-8.

işbu menzil-i kebirin Molla Guranî cami-i şerifi canibinde vaki iki taraftan benim sakin olduğum menzil-i kebirin ve bir taraftan bazen halen şeyh-i meşâyihü'l-islâm devletlu es-Seyyid Mustafa Efendi hazretlerinin menzil-i kebirlerine muttasıl ahâr sagir menzilleri ve bazen yine vakfımdan olan menzil ve bir taraftan tarih-i amm ile mahdud, tulden ve arzen be-hisab-i terbi'i benna zira'ıyla 770 buçuk zira' arsa üzerinde mebni fevkanî iki oda bir sofa divanhane ve kenif ve hamam ve camekân ve kenif ve tahtında bir kârgir matbah ve sed üzerinde bağçe ve havluyu müstemil mülk-i menzil ile yine mahmiyye-i mezburede merhum Şeyh Ebu'l-Vefa mahallesinde vaki bir taraftan Muhammed Çelebi mülkü ve bir taraftan Çukadar Ahmed mülkü ve bir taraftan merhum müşarün ileyh vakfı ve bir taraftan tarik-i amm ile mahdud Haseki Mustafa Ağa nam kimseden iştira edüb halen kütüb-i mevkufem için müceddeden kütüphane bina eylediğim tulen ve arzen be-hisab-ı terbi'i 2000 zira' arsa-i memlûke ile üzerine bina eylediğim kütüphaneyi...»

5. Bayezid'den Aksaray'a giden cadde üzerinde inşa edilen Ragıp Paşa Kütüphanesi'nin arsası 5497 zira' yüz ölçümündedir. Bu arsa üzerinde bir sıbyan mektebi (şimdiki Çocuk Kütüphanesi), çeşme ve bir de türbe inşa edilmiştir. Kitap deposu okuma salonunun orta yerinde etrafı oyma madenî parmaklıklarla çevrilmiştir. Ayrıca gece nöbete kalacak hafız-ı kütüpler için biri büyük, diğeri küçük iki oda, bir dehliz, dört (W. C.), 5 adet musluk ve iki sebil vardır. Kütüphanenin altı mahzendir. Vakfiyede binadan şöyle bahs olunmaktadır: «... İstanbul mahallâtından Lâleli Çeşme kurbünde nefsi Koska'da Nişancı Kemaleddin mahallesinde kâin etraf-ı erba'adan defterdar-ı esbak merhum Halil Efendi zevcesi menzilleri ve tarik-i has ve Mehmed Paşa kerimesi Rukiye Hanım bağçesi ve sabıkan baruthane nazırı Ahmet Efendi menzili ve tarik-i amm ve tarik-i has ve Rukiye Hatun meşruta menzili ve sabıkan şehremini Mehmed Efendi menzili ve tarik-i cadde ile mahdud be-hisab-ı terbi'i 5497 zira' muhat hıyata-i mülkiyet-i sahiham olan arsayı ve arsa-i mezkûrenin bir kıt'asına hizane-i kütüb-i mevkufem olmak üzere dest-yarî-i tevfi-k-i bari ile bina eyledüğüm kütübhane-i feyz-aşıyaneyi ve yine arsa-i merkumenin kıt'a-i uhrasna tarh ve inşa eyledüğüm mekteb-i matbu'ul-beyan ve yine arsa-i merkume dahilinde hafız-ı kütüb olan kimesneler alâ tarik il-müşareke sakin olmaları için bina eylediğim kebir ve sagir iki bab kârgir oda ve dehlizi dört aded kenifi ve yine arsa-i merkumede tarik-i cadde üzerine bina eylediğim 10 bab kârgir dükkânları ve kütübhane tahtında kâin demür kapulu beş bab mükemmel kârgir mahzenleri ve yine arsa-i merkumede kâin beş aded abdest musluğu, bir büyük çeşme, dervaze-i kütüphaneye bina eyledüğüm iki aded sebil çeş-

meleri...»

5. Yusuf Ağa Kütüphanesi'nin binası hakkında vakfiyede bir bahis yoktur. Kütüphane, Konya'da Selimiye Cami'ine bitişik olarak inşa edilmiştir. Biri dışa, diğeri cami'e açılan iki kapısı vardır. Kitap deposu Ragıp Paşa Kütüphanesi'ndeki gibi okuma salonunun ortasındadır. Kenarlarda da dolaplar vardır. Birkaç basamak merdivenle çıkılır, altı boş olsa gerektir.

Bu binalardan son üçü, devirlerindeki kütüphane mimarisine uygun olarak ve özellikle kitapların sağlığı düşünülerek inşa edilmiştir. Günümüzdeki modern kütüphane mimarisi anlayışına uymamakla beraber devirleri bakımından dikkate ve takdire şayandırlar. Bütün bu kütüphaneler buldukları şehirlerin kültür merkezlerinin çok yakınlarında kurulmuşlardır.

Kütüphane mütevellileri :

Vakfiyelerden anlaşıldığına göre eski Türk kütüphaneleri ister sultan, ister vezir olsun tamamen özel teşebbüsler tarafından kurulmuş ve gelirleri özel vakıflardan sağlanmıştır. Bu gelirlerin yönetimi ve düzeni mütevellilere bırakılmıştır. Bu mütevelliler çoğunca bir kişidir. Misal olarak Atıf Efendi vakfının ilk mütevellisi, vâkıfın damadı, ikinci mütevellisi oğludur. Ragıp Paşa vakfına önce vekilharcını mütevellî tayin etmekle birlikte, asıl mütevellî kendisidir. Tevliyet sonradan evlâdına, evlâdının evlâdlarına, onlar inkıraz edince azatlı kölelerine ve onların evlâdına bırakılmıştır. Mütevellilere, gelirleri toplamakta cabi denilen görevliler ve hesap için de kâtipler yardımcıdırlar. Ragıp Paşa azatlı kölesinin soyunun inkırazıyla açılacak mütevelliliğe vaktin hakiminin rey-iyle ve vakıf nazırının mütalâası alındıktan sonra «...**süleha-yı müsliminden arayış-i diyanet ile mütehalli, ziver-i istikamet ile mütecelli ruyet-i umur-i vakfda şaibe-i hiyanetten ari bir kimesne mütevellî...**» olarak görevlendirilmelidir, demektedir. Mütevellî günde 15, kâtip 10, cabi de 5 akçe alacaklar, ayrıca gelirin onda biri aralarında pay edilecektir. Yusuf Ağa, Konya'daki kaim-makam-ı mütevellîye günde 20 akçe vermektedir.

Kütüphane personeli :

Vakfiyelere göre, Fatih Kütüphanesi'nde biri hafız-ı kütüp, biri kâtib-i kütüp, biri nazır olmak üzere personel sayısı üçtür. Selimiye Kütüphanesi'nde bir hafız-ı kütüp, bir kâtib-i kütüp ve nakkaş bir de ciltçi görevlendirilmiştir. Köprülü Kütüphanesinin üç hafız-ı kütübü, bir cilt-

çisi, bir de kapıcısı vardır. Atıf Efendi Kütüphanesi'nde üç hafız-ı kütüp çalışmaktadır. Ragıp Paşa Kütüphanesi'nde iki hafız-ı kütüp, iki yamak, bir kapıcı-türbedar bulunmaktadır. Yusuf Ağa, Kütüphanesi'nde iki hafız-ı kütüp, iki yamak, bir kütüphane hocası ve kayyumu görevlendirmiştir.

Fatih vakfiyesinde personelin kişilikleri şu şekilde belirtilmiştir : «...esami-i kütüb-i mu'tebereye ârif ve müderris ve mu'id ve müstaidinin muhtac oldukları kütübün tafsiline vakıf» yani kültürlü, yalnız kitapların adlarını bilmekle kalmayacak, icabında kitapları açıklayabilecek kadar bilgili bir hafız-ı kütüp bulunacak ve günde altı akçe para ve imaretten de günde bir pay aş alacaktır. Kâtib-i kütüp anlayışlı ve kültürlü bir insan olacak, kütüphanedeki kitapların sayısını bilecek, defterini tutacak, iare edilen kitapları deftere kaydedecek, geri geldiğinde bir yaprak bile kaybolmamış olmasına dikkat edecek buna karşılık günde dört akçe ve imaretten bir pay aş alacaktır. Kütüphane nazırının vasıfları ve maaşı vakfiyede kayıtlı değildir. Görevi her ay sonunda gelip kitapların sayımını yapmaktan ibarettir. Nazırın görevinin bütün külliyeye şamil olması muhtemeldir.

Selimiye vakfiyesinde hafız-ı kütübün irfan ve doğruluk sahibi, kötülükten sakınan, iyilik severlikle muttasıf, kitapların üzerine titreyen bir şahıs olması istenmekte, günde beş dirhem almaktadır. Diğer iki hafız-ı kütüp sanatlarında mahir birer kâtip ve nakkaş olacaklar, kâtip günde dört, nakkaş da beş dirhem alacak, nakkaş aynı zamanda cami'in nakışlarını da onaracaktır. Ciltçinin gündeliği ise üç dirhemdir, o da ciltleri onaracak, gerekirse yeniden yapacaktır.

Köprülü Kütüphanesi'ndeki hafız-ı kütüplerin ve yardımcılarının vasıfları ve aldıkları maaş vakfiyede kayıtlı değildir.

Atıf Efendi Kütüphanesi'ndeki üç hafız-ı kütüp mutemed kimselerden seçilecek, meşruta olan evlerde oturacaklar, yerlerine vekil bırakamayacaklar, öldüklerinde görevlerine çocuk ve akli başında olmayan evlâtları tayin edilemeyecek, birinci hafız-ı kütüp ölünce yerine ikinci, ikincinin yerine üçüncü geçecek, üçüncü yerine de itimad edilir, dindar bir kimse tayin edilecektir. Vakfiyedeki en önemli unsur, eskilerin tabiri ile görevlerin «evlâdiyelik» olmaması yani babadan oğula geçemeyeceği şartıdır. Bu Osmanlı İmparatorluğunun dejenere olmuş eski çalışma sistemine karşı gösterilmiş bir tepkidir. Nitekim aynı özelliği Ragıp Paşa ve Yusuf Ağa vakfiyelerinde de görürüz. Atıf Efendi kütüphanesi'ndeki hafız-ı kütüpler hariçten vazife alamazlar, çünkü onlara hem cturulacak ev, hem de yeteri kadar maaş verilmiştir. Birinci hafız-ı kütüp günde 80 akçe, ikinci 75 akçe, üçüncü 70 akçe almaktadırlar. Atıf

Efendi Kütüphanesi günde üç vakit namaza açıktır, namaza yalnız okuyucular değil, civardan gelen kimseler de katılmaktadır, ki bu husus kütüphaneye okuyucu çekme bakımından o devre has bir buluş olsa gerektir. Namazda birinci hafız-ı kütüp imamlık, ikincisi müezzinlik yapmakta, üçüncü kandilleri yakmaktadır. Kütüphanede haftada iki gün sabah namazından sonra bir şahıs gündeliği 12 akçeye vaaz etmektedir. Kütüphanenin ve kütüphaneci evlerinin su yollarını tamir eden ustanın gündeliği 8, mücellidinki 4, kütüphanede tamirat yapan marangozun gündeliği keza dört akçedir. Atıf Efendi Kütüphanesi okuma salonuna girerken sağ duvardaki mermer levha üzerine hakkedilen vakfiye özetinde bu hususlar şu şekilde geçmektedir: «...Müste'id ve mütedeyyin üç kimesne hafız-ı kütüb olup hizmet-i lâzımelerine bizzat kıyam idüb vekil nasb eylemiyeler ve kütübhanem ittisalinde bünyad idüb süknasını şart eylediğim üç bab kârgir menazilin herbirinde sakın ve hafız-ı kütüblük cihatına mutasarrıf olmaları menazil-i meşrutalarda bizzat sakın olmaları ile meşrut ola ve eğer hilâf-ı şart-ı mezkur menazil-i mahsuslarında sakın olmazlar ise cihatları ref' ve hane-i meşrutalarda sakın olmağa ragıb ve hizmet-i lazımlerini edaya kaadir mu'temed kimselere verile. Hulâsa-i kelâm hafız-ı kütüblük cihati bizzat hane-i mezkurelerde sakın ve mutavattın olmaları ile meşrut ola ve hafız-ı kütüblük cihatının örf-i beled gibi kasr-i yedi hilâf-ı şartım olmağla kasr-i yed edenlere ruh-sat verilmeyüb eğer izhar-ı fütur iderlerse cihet-i ref'i şurut-i mezkureye mürâi bir kimesneye tevcih oluna ve hafız-ı kütüblük hizmeti vakf eylediği kütüb-i mu'tebere muhafazasından ibaret bir ma'na olmağla hizmet-i mezbureye kaim olanların mu'temed kimselerden olması lazime-i haiden olup hafız-ı kütüblüklerin birisi biemr' illahi te'alâ fevt oldukda örf-i beledde kıyasen sabi oğluna verildiği lâmuhalühü ahir-i tevkile muhtaç ve vekili olan kimse bizzat cihet-i merkumenin mutasarrıfı olmadığına binaen hizmetinde kusuru emr-i bedihi olmağla vech-i meşruh üzere hafız-ı kütüblük eda-yi hizmet-i meşrutaya müstenid olmayan sabi oğluna tevcih olunmaya... hafız-ı kütüb olanlar müderrisin-i kiram ve kuzat-ı zev'il-ihtram ve eimme ve müezzinin ve kayyum olmaya hasil-ı kelâm şurut-i meşrutam üzere sabahtan akşama dek eda-yi hizmet-i mezkureye mâni hizmeti olmaya ve hafız-ı kütüb olan üç kimsenin mani-i şer'iyyeleri olmadığı halde her gün maan kütübhanemde mevcut bulunalar ve mütevellî olanlar şurut-i mezkureye müracaatta ihtimam-ı tam ideler.»¹⁾

Ragıp Paşa Kütüphanesi kütüphanecileri «ulema ve sulehadan fa-

1) Daha geniş bilgi için bk. İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Türk Dili ve Edebiyatı Dergisi, 1953, Cilt: VI, S: 137 v.d.

rig ül-bal, memduh ül-hisal ve «recül-i tam ve sahib-i ikdam kimesneler» olacaktır. Yerlerine durumu bilinmeyen, işine bigâne ve ehil olmayan kimseler tayin edilemeyecektir. Babası cihetidir, diye hafız-ı kütübün ölümüyle açılan yere ehil ve müstehak olmayan çocukları görev alamıyacaklardır. Göreve hakkı olan liyakat sahibi kimseler alınacaktır.

Atıf Efendi vakfiyesinde olduğu gibi, gerek Ragıp Paşa ve gerek Yusuf Ağa vakfiyelerinde personel konusunda çok ilgi çekici bilgilerle karşılaşmaktayız. Bu bakımdan burada konuyu üç kısımda ele almak, gerek karşılaştırma ve gerek durumu daha iyi açıklayabilme bakımından daha elverişli olacaktır.

1. Personelde aranan vasıflar ve personelin kişiliği:

Buraya kadar gördüğümüz vakfiyelerde kütüphanecilerin bilgili, itimad edilir, iyi ahlâklı kimseler ve kütüphaneci yardımcılarının yine bilgili, dikkatli, titiz ve emin kişiler olmaları isteniyordu. Kütüphanecilerdeki bulunması gerekli vasıfları tek tek sayması bakımından en ilgi çeken vakfiye Yusuf Ağa'nınkidir. Yusuf Ağa, Kütüphanesi'nde çalışacak kimselerin«...belde-i mezburede mukim, mu'temen ve müstakim, sahib-i daniş ve isti'dad memduh ul-etvar, hoş-nihad, salah u diyanet ile mevsuf, hüsn-i hal ile ma'ruf, ahlâk-ı hamide ve evsaf-ı pesendide ashabından mümtaz ve müntehab, sevabık-ı ahval-i mücerreb...» yani Konya'da oturan, emniyetli, doğru, bilgili ve istidatlı, tavırları övülmeğe lâyık, hoş yaradılışlı, dindar ve kötülüklerden kurtulmuş, iyi hal ile tanınmış, ahlâk ve karakter sahipleri arasında yükselmiş ve seçilmiş, geçmişteki durumu tecrübe edilmiş kişilerden olmasını istemektedir. Bu vasıfların çoğu günümüzdeki kütüphanecilerde de bulunması gerekli hususlardır.

2. Kütüphanecilerin tayinleri:

Ele aldığımız ilk üç vakfiyede kütüphane personelinin nasıl tayin edilip terfi ettirileceklerine dair bir kayıt yoktur. Gerek Atıf Efendi ve gerek Ragıp Paşa vakfiyelerinde çağları bakımından kangren olmuş bir meseleye ve bozulmuş bir iş ahlâkına el koyarlar. Atıf Efendi Kütüphanesi'nin kapısındaki levhadan aldığımız parçada bu konuya biraz dokunulmuştu. Ragıp Paşa kurduğu Kütüphane'yi ehil ellerle yönetebilmek ve kütüphanenin yönetimini düzene bağlayabilmek için vakfiyesine bazı şartlar koymuştur. Bu şartların konma sebebini araştıralım.

Ragıp Paşa zamanına kadar bir kütüphanenin birçok hafız-ı kütüpleri bulunurdu. Bunlar görevlerine haftanın belirli günlerinde gelirler, nöbetle iş görürler, diğer günlerde bir camide imamlık ya da müezzinelik, bir mektepte hocalık ya da bir türbede bekçilik yaparlardı. Bir ada-

mın üzerinde çeşitli işler toplanırdı. Bu kötü bir gelenek halini almıştı. Bunun kadar kötü diğer bir gelenek de görevlerin babadan oğula geçer, eskilerin deyimiyle «evlâdiyelik» oluşuydu. Baba ölünce, yerine o işin ehli olsun olmasın oğlu geçer ve eğer oğlu iş görecektir bir yaşa gelmemiş, reşit olmamışsa reşit oluncaya kadar göreve bir vekil tayin edilir; maaşın yarısını çocuk, yarısını vekil alır, bunun sonucu olarak da işler düzenini kaybederdi. Bir idare adamı olarak Ragıp Paşa evkaf idaresinin içine düştüğü perişanlığı görmüş, hiç olmazsa kendi kurduğu müesseseyi bir keşmekeşten kurtarmak istemiştir. Bu hususu, vakfiyesinde şu şekilde ifade etmektedir: «.. ve hafız-ı kütüblük cihetlerinin vekâlet ve kasr-ı yedi (görevi başkasına devretmek) mugayir-i şartım olmağla örf-i beled gibi kasr-ı yed murad edenlere vekâlet ile eda-yı hizmete mutasaddi olanlara bir türlü cevaz ve ruhsat verilmeye. Ve hafız-ı kütüblük ancak kedd-i yemin ve arak-ı cebnim ile tedarük ve tahsil ve bi-kader it-take hame-i bidaa-i iktidarım ile ekserisin tashih ve ikmal eyleyüb taleben li-merzat'illah'il-cemil vakıf ve tesbil eylediğim kütüb-i mu'tebere-i musahhahe muhafazasından ibaret olmakla hizmet-i merkumede istihdam olunanlar beher hal recül-i tam ve sahib-i ikdam kimesnelere olması lâzım ve lâbüd olmağın sabi-yi mürahik makulesine tevcih olunduğu surette bi'n-nefs eda-yı hizmete liyakatlı olmayup birkaç akçe vazife-i niyabet ile meçhul ül-ahval bir bigâne ve na-ehil kimesneyi tevkile muhtac ve vekâlet ile kütüb-i merkumemi muhafaza kabil olmadığından maada şurut-i muharrereme bir vechile riayet olunmayacağı zahir ve hüveyda olduğundan naşi bi'emrillahi tealâ hafız-ı kütüblerden biri fevt oldukça sabi-yi mürahik ve na-ehil ve na-müstahak evlâdı kalur ise evkaf-ı sairede riayet olunan örf-i beldeye binaen hafız-ı kütüblük ciheti babası cihetidir deyu bu makule sabi-yi mürahik evlâdına verilmeyüb erbab-ı istihkakdan sahib-i liyakat kimesnelere tevcih olunup bi'n-nefs eda-yı hizmet ettirile.»

Yusuf Ağa Vakfiyesinde de kütüphane hizmetlerine kimlerin tayin edilebileceği, zanaatkârlarla tüccarların tayin edilemeyecekleri, görevlilerin başka bir işle meşgul olmamaları belirtilmiştir: «...ve herbirinin meratib-i tebyin olunup ancak meşagil-i saire ile iştilgal bi'n-nefs hizmetlerinden müstelzim-i işgal olmağla belde-i mezburede emr-i maaşlarına kâfi ve balegan mabelag idare-i mesariflerine vafi tayin olunan veza'if-i mezkureye kanaat-berle külle yövmin ve saatin bi'n-nefs eda-yı hizmete say-i belîğ eyleyip vekâlet ve münavebe suretleri vechen min'el-vücuha hilâf-ı şartım olmağla ol vadilere mezburinin ısrarları olur ise cihetleri ref' oluna ve her biri recül-i tam ve hidamatında sahib-i ihtimam olmak üzere kuzat ve nuvvab ve müderris ve hizmet erbabından küttab ve

eimme güruhu mekâsib-i saire kaydiyle bi'n-nefs hizmete adım ül-iktidar erbab-ı huref ve sanayiden ve tüccar makulesinden olmamaları dahi şurut-i kaviyye-i vacibet ür-riayyetten olup...»

Yusuf Ağa da Atıf Efendi gibi hafız-ı kütüplerinin terfiini düşünmüş, birinci hafız-ı kütüplüğün boşalması halinde ikinci hafız-ı kütübün bu yere, ikincinin yerine de birinci yamağın, onun yerine de ikinci yamağın geçirilmesini şart koymuştur.

3. Personelin maaşları :

İlk dört vakfiyede personelin aldığı maaşları görmüştük. Bunlar devirlerine göre yeterli ve tatmin edicidir. Para değerinin değişmesiyle orantılı olarak vakfiyelerde gündeliklerin arttığı müşahade edilmektedir. Fatih devrinde 6 akçe olan hafız-ı kütüp maaşı, personel sayısının artışıyla beraber, Atıf Efendi Kütüphanesi'nde birinci hafız-ı kütüplük için 80, ikinci için 75 ve üçüncü için 70 akçeye kadar yükselmiştir. Ragıp Paşa birinci hafız-ı kütübüne günde 120, ikincisine 110 akçe gündelik vermektedir. Aynı tarihte ve aynı vakfiyede sibyan mektebinin hocasına ise 40 akçe gündelik verilmektedir. Bu husus o devirde bir kütüphaneci ile bir ilkokul öğretmeninin maaş durumlarını ve kütüphaneciye verilen değeri göstermek bakımından gerçekten ilgi çekici bir husustur. Ragıp Paşa Kütüphanesi'nde kütüphaneci yardımcıları iki kişidir ve günde 15 er akçe almaktadır. Ayrıca bir de kapıcı bulunmaktadır. Bu, «**talebe-i ulúmdan bir müntehab ve müsta'id ve hizmet-i lâzimesinde mukim ve mecîd**» bir kimse olacak sabah ve akşam kütüphane kapılarını açıp kapayacak, kütüphane ve türbeyi her gün toz topraktan temizleyecek, türbedarlık yapacak, çeşmelerin taslarının çalınmamasına dikkat edecek bu görevlere karşılık da günde toplu olarak 28 akçe alacaktır.

Yusuf Ağa Kütüphanesi'nde birinci hafız-ı kütüp günde 100, ikinci 90, iki yamak 50 şer akçe alacaklardır. Bunlardan başka kütüphanede bir de kütüphane hocası görevlendirilmiş, kütüphaneye devam edecek öğrencilere ders vermesi şart koşulmuştur. Atıf Efendi Kütüphanesi'ndeki hoca ise haftanın muayyen gününde vaaz etmektedir. Nitekim böyle bir vazifeye Topkapı Sarayı III. Ahmed Kütüphanesi'nde de rastlamaktayız. Bu zat sarayın gelenek halindeki ramazan derslerini de yönetmektedir. Yusuf Ağa Kütüphane hocası olan müderris günde 60 akçe, kütüphaneyi temizleyecek olan kayyum da günde 10 akçe alacaklardır. Yusuf Ağa Kütüphanesi personeli maaşlarını altı ayda bir topluca alabileceklerdir.

Kütüphane görevleri :

Vakfiyelerde kütüphane görevleri dört maddede toplanabilir.

1. Kitapların muhafazası :

Kütüphane kurucularının üzerinde ısrarla durdukları tek unsur kitapların muhafazasıdır, denilebilir. Onları okuyucu hizmetlerinden önce birinci derecede bu husus ilgilendirmektedir. Bunda yazma kitapların çok pahalı oluşları, az bulunuşları rol oynamaktadır. Nitekim eskiler kitap depolarına hazine karşılığı «hızane» demektedirler. Kitapların çok ilkel şekilde olan katalog ve tasnif durumlarına ise koleksiyonlardan bahsedilirken dokunulacaktır.

2. Okuyucu hizmetleri :

Vakfiyelerde kitapların korunmasından sonra yer alan bir unsurdur. Fatih vakfiyesinde kütüphaneden kimsenin eli boş çevrilmeyeceği kesin olarak emredilmiştir. «**Tacüt-tevarih**» ve «**Cizyedar tarihi**»nden anlaşılacağına göre Fatih kütüphanesi'nde bir kitabın muhtelif nüshaları bulundurulmakta, bu hususa okuyucu bekletmemek için bilhassa dikkat edilmektedir.

Selimiye vakfiyesinde kitapların bekletilmeden verilmesi, alınırken kontrol edilmesi kayıtlıdır. Bu iki kütüphanenin açılış saatları vakfiyelerde belirtilmemiştir.

Köprülü Kütüphanesi haftada üç gün pazar, salı ve perşembe günleri gün doğuşundan ikindiye kadar okuyucuya açık tutulacaktır. Hafız-ı kütüpler bu süre içinde kütüphaneden bir yere ayrılmayacaklar, icabında okuma ve istinsah için dışarıya da kitap iare edebileceklerdir. Vakfiyede bu hususlar şöyle kaleme alınmıştır: «...**hızane-i kütüpte hafız-ı kütüp olan üç nefer kimesneler hıfz edüp hızaneden taşra ihraç etmeyüp ve ettürmeyüp haftada üç gün ki yövm ül-ahad ve sülüsa ve hamis günleridir, tulû-ı şemsden asra değin hafız-ı kütüp olan kimesneler kütüphanede meks idüp talebe-i ilm ve ragıbın varup hızane-i mezkurede mütalâa ve istinsah idüp hasb el-iktiza ihraç olunmak lâzım gelirse kefil-i meli veya rehn-i kavi ile vereler.**»

Atıf Efendi Kütüphanesi haftada iki gün, salı ve cuma günleri kapalıdır. Sair günler gün doğumundan bir saat sonra açılacak ve gün batımına iki saat kala kapatılacaktır. Bir kimse gelmese dahi akşam ezanına iki saat kalmadan asla kütüphane kapısı kapatılmayacaktır. Vakfiyede «...**haftada beş gün min es-sabah ile'l-mesa salı ile cuma gününden maada tulû-i şemsten bir saat mürurunda kütüphanem açılıp gurub-ı şemse iki saat kalınca açık dura, faraza bir kimesne gelmez ise dahi ba'de'l-asr saat ona varmayınca kütüphanem kapısı kapanmaya ve çünkü hafız-ı kütüp olanlar kurb-ı kütüphanemde bina eylediğim kârgir**

mütehil hanelerde sakin ve mütevattım olmaları meşrut olduğu cihetten salı ve cuma gününden maada akşama dek hizmet-i lâzımelerine kıyam-ı ahar kesblerinden kendilerini men' eylediği cihetten...» diye yazılıdır.

Ragıp Paşa Kütüphanesi haftada altı gün güneş doğuşundan bir saat sonra açılacak akşam gün batımına bir saat kala kapanacaktır, «Kütüphane cuma gününden maada hergün tulû-i şemsten bir saat müru-runda feth olunup gurub-i şemse bir saat kalınca açık durup bir ferd dahi gelmez ise akşama bir saat kalınca kapısı kapanup hafız-ı kütüpler maiyyet ile bi'n-nefs eda-yı hizmete kıyam-ı tam ve muhafaza-i kütübe ve şerait-i muharrereye ihtimam edeler.»

Vakfiyesine göre Yusuf Ağa Kütüphanesi'nin de sabah açılış, akşam kapanış saatleri Ragıp Paşa Kütüphanesi'nin aynidir. Ancak öğle ve ikinci vakitleri namaz kılınacak kadar kütüphanenin kapatılması vakfiyenin şartları arasındadır. Bu kapanış süresi içinde gerek okuyucu ve gerek kütüphaneciler Selimiye cami'inde cemaatle birlikte namaz kılmaktadırlar. Bunun için kütüphaneden dışarı çıkmaları da gerekmez, çünkü kütüphane bir ara kapı ile camie bağlanmıştır. Nitekim bu namaz bahsine daha önce Atıf Efendi Kütüphanesi vakfiyesinde de rastlanmıştır.

Okuyucuya iyi muamele edilmesi ve okuyucunun her isteğinin sür'atle sağlanması hususları hemen her vakfiyede yer almıştır. Bu husus Fatih vakfiyesinde şu satırlarla yer alır: «...ve bi'l-cümle kâtib-i emin marifetiyle hafız-ı kütüp talibine lâzım oldukça kütüb-i mevkufeyi tefrik ve badehu edayı kaza'il-vatar giru cem'u telifik eyleyüp vakf-ı şeriflerinden bir varak zayi etmemeğe say-i ekid ve erbab-ı hacatı redd-i anif ile redd etmeyüp hacetlerini reva görmeğe cehd eyleyüp...»

Yusuf Ağa vakfiyesinde kütüphaneye okuma, kitap çoğaltımı, istifa-de ve karşılaştırma için gelen okuyuculara hiç men' edilmeden istedikleri kitapların verilmesi, kitapların istifadeye sunulduğunda kütüphanecilerin aciz göstermemeleri, özellikle okuyucuya izaz ve ikramda bulunmaları şartlar arasında yer almaktadır. «...esatize-i benam ve talebe-i kiram-ı hazirine matlubları olan kitabları bilâ tereddüt ve tevani tevzi ve i'taya mübaşeret ve bi'l-cümle tevarüd iden erbab-ı istifadeye her vechile muamele bi'l-mücamele olunup.» Yine Yusuf Ağa vakfiyesinde enteresan bir kayıta okuyucuların kitapları okurken sezdirilmeden kontrolüdür. Vâkif okuyucuların kitapları kirletip eskitmemeleri için kütüphaneciler tarafından göz ucuyla kontrol edilmesini şartları arasına koymuştur: «...lede'l-mütalâa ve'l-istinsah gerek kitap zayi ve gerek evrak kat' olunmamasına hafız-ı kütüpler ve yamakan kuşe-i çeşm-i dikkat ile nazikâne im'an ve nezaret ve bade itmam il-istifade aynı ile mahalerine vaz' olunmasına teyakkuz ve basiret üzere bulunalar...» Oku-

yucuya nezaketle muamele, okuyucuyu kütüphaneye ısındırma geçen asırlardan beri kütüphanelerin başlıca ilkeleri arasında yer almıştır.

Eski vakıf kütüphanelerimizde çoğunca kitapların kütüphanede okunması ve hiç bir suretle dışarı çıkarılmaması vakıf şartlarının başında gelir. Ancak Köprülü Kütüphanesi'nde bu yerleşmiş geleneğin bozulduğu ve dışarıya kitap iaresi gibi ileri bir hamle yapıldığı görülmektedir. Vakfiyede gerekirse kuvvetli bir kefil ve rehin karşılığı kitapların kütüphane dışına iare edilebilecekleri ve iare süresinin üç aydan altı aya kadar uzatılabileceği kaydedilmiştir: «...**hasb el-iktiza ihrac olunmak lâzım gelirse kefil-i melî veya rehn-i kavi ile verile üç aydan ziyade veyahud ledi şiddet il-ihhtiyac altı aydan ziyade kimsede meks olunmayup verilen kimselerden alunup hızanede hıfz oluna...**» vakfiyenin diğer bir yerinde de «...**şöyle şart eyledim ki hızanede zikr-i mürur iden huffaz-ı kütüb olanlar talebe-i ulûma rehn-i kavi ve yahud kefil-i meli ile verüp her altı ayda yine alup hızanede hıfz idüp ziyade meks ittürmeyeler.**»

Buna benzer bir kayda da daha önceki asırlarda Fatih vakfiyesinde rastlanmaktadır; Fatih vakfiyesinde her kime ne makule kitap verildi ise defterine kayd edileceği, iade edildiğinde bir yaprağının kaybolmamış olmasına dikkat edilmesi yer almıştır.

Atıf Efendi, Ragıp Paşa ve Yusuf Ağa kütüphanelerinden okumak için olsun, kitap çoğaltmak için olsun kitapların dışarıya çıkarılmayacağı kesin olarak vakfiyelerinde kayıtlıdır. Atıf Efendi bu konuda «...**kütüb-i mevkufem taleben li-marazatillah manası ile ihyasına muvaffak olduğum işbu kütüphanemde hıfz olunup kütüb-i mezkure istinsah ve istifade tariki ile rehin ile olursa dahi vechen min'el-vücuha taşra çıkarılup bir kimseye verilmeye.**» Ragıp Paşa «...**kütüb-i mevkufeme bi cümletihâ vaz' olunup alâ tariki istinsah ve istiare hiç bir kıt'ası kütüphaneden ihrac ve bir ferde iare olunmayıp mütalâa ve intifaı ancak kütüphaneye mahsus ve münhasır kılma...**» ve Yusuf Ağa «...**ancak gerek mütalâa ve gerek istinsahı fakat derun-ı kütüphaneye münhasır ve maksur ve aslen ve kat'an bir kıt'ası harice ihrac olunmamak şartıyla muhassas ve mahsur olmağa ve lev ma'ar-rehin ve'l-kefil haricte istinsah ve intifa için ferd-i aferideye bir cild kitap ita' ve iare olunmayup...**» demektedirler. Bu duruma göre Köprülü Fazıl Ahmed Paşa kütüphanecilik tarihimizde kitap iaresi gibi ileri bir hamle yapmıştır, derken bir gerçek ifade olunmaktadır.

3 . Kütüphanede koleksiyonları, katalog ve tasnifi:

Eski kütüphanelerimiz koleksiyonlarını kütüphane kurucularının

bağışladığı yazma eserler teşkil eder. Bu ilk ve temel bağışlara sonradan diğer vâkıfların bağışları da katılır ve kütüphane mevcudu çoğunca bağış kabulü yoluyla çoğaltılır. Bununla beraber meselâ Selimiye Kütüphanesi'nde kâtip vasıtasıyla ve istinsah suretiyle koleksiyonun çoğaltıldığı görülmektedir.

Köprülü Kütüphanesi'nde asıl Fazıl Ahmed Paşa vakfından başka, babası Mehmed Paşa'nın ve Asım Beyin bağışladığı koleksiyonlar da yer almıştır. Âtîf Efendi Kütüphanesi'ne sonradan yapılan bağışlar yer darlığından başka kütüphanelere devredilmiştir. Yusuf Ağa Kütüphanesi'ne de sonradan bir hayli kitap bağışlanmış ve bu bağışlar vakfiyenin sonundaki listeye eklenmiştir.

Eski kütüphanelerimizde kataloglama çalışmaları ilkeldir. Bazı vakfiyelerde kitap isimleri ile birlikte yazarları ve bazı özellikleri de kısaca liste halinde verilmiştir. Bu listeleri ilkel kitap kataloğu sayabiliriz. Kitaplar bu listelere islâmî ilimlerin tasnif sistemine göre sistematik olarak geçirilmiştir. Bu hususta en ilgi çeken vakfiye II.Selim'in Edirne vakfiyesidir. Vakfiyenin sonunda yer alan vakıf kitapların listesi, tefsir, hadis, usul-i fıkıh, furu, kelâm, maani, beyan, lûgat ve tarih bölümlerine ayrılmıştır. Her bibliyografik künyede önce kitap, sonra yazar adı verilmiş, varsa tezhib ve cedveline işaret edilmiş, yazı çeşidi, müstensihi, kâğıt nevi, cildi ve kaç yaprak olduğu belirtilmiştir.

Köprülü vakfiyesinde de kitaplar aşağı yukarı Edirne vakfiyesindeki sıraya göre listelenmişler, ancak kitapların bibliyografik künyeleri geniş olarak verilmemiştir.

Fatih kütüphanesi'nde de günümüzdeki demirbaş defterlerine benzer bir defter bulunduğu vakfiyeden anlaşılmaktadır. Atîf Efendi vakfiyesindeki kitap listesinde kitapların müellif hattı ve nadir oluşları belirtilmiş, yazı çeşitleriyle yaprak ve satır adetleri yazılmıştır.

Ragıp Paşa vakfiyesinin baş taraflarında koleksiyondan birkaç «Kur'an» ve «Tefsir» kitabı zikredilmiş, diğer kitapların vakıf mühürüyle mühürlenmiş oldukları belirtilmekle yetinilmiştir.

Yusuf Ağa vakfiyesi sonunda kütüphaneye bağışlanan kitapların sistematik ve numaralı bir listesi bulunmaktadır. Listede kitapların bibliyografik künyeleri oldukça tafsilâtle verilmiş, hatta «Mecmu'at ür-resa'il» içindeki risalelerden tek tek bahsedilmiştir.

4. Kütüphanelerin kontrol ve revizyonu:

Vakfiyede bildirildiği üzere Fatih Kütüphanesi her ay sonunda vakfın nazırı tarafından bir revizyondan geçirilmekte, sayımı yapılmakta, kitapların kayıp ve harap olmamasına bilhassa dikkat edilmektedir.

Ragıp Paşa Kütüphanesinin revizyonu her yılın muharrem ayında yapılmaktadır. Sayımda evkaf müfettişi, müteveli, kâtib, hafız-ı kütüpler ve yamakları bulunmakta, her kitap tek tek kontrol edilip sayılmakta, onarıma muhtaç olanlar tamir edilip, yeniden cilde verilmektedir. Evkaf müfettişleri bu görevlerine karşılık Ragıp Paşa vakfından kürk bahası olarak 4800 akçe almaktadırlar. Bu konu vakfiyede şu satırlarla geçmektedir:

«...Ve her sene muharrem ül-haramda evkaf müfettişleri bulunan efendi daileri kütüphaneme gelüp müteveli, kâtib vesair hafeze ve hademeyi cem'edüp muvacehelerinde kütüp-i mevkufeyi yegân yegân add u şümar ve bir nüshayı mufassal ve meşruh kaydolunduğu vech üzere defter-i kütübe tatbika himmet ve iktida eyleyüp meremmet ve teclide muhtac olan mahfaza ve kıtaatın da galle-i vakfımdan iktizasına göre tamir ve tecdit olunmasını müteveli-i vakfa tenbih ve te'kid ideler. Ve bu hizmet vesair nizam vakfı rüyetleri mukabilinde müfettiş bulunan efendilere beher sene vakt-i merkumede taraf-ı vakfımdan kürk beha olmak üzere 4800 akçe verile...»

Yusuf Ağa Kütüphanesi'nin sayımı Konya'daki müteveli kaimmakamının çağıracağı hakim, müftü ve Konya ulemasından mürekkep bir hey'et huzurunda ve kütüphane görevlilerinin katılmasıyla yapılmakta, vakıf defteriyle kitaplar tek tek karşılaştırılmakta, onarılması gerekenler onarılmaya ve cilde verilmekte ve tadad sonucu vakfiyeye kayd ve kitablar yeniden kütüphanecilere teslim edilmektedir. Vakıf defterinin sonunda 1316 yılı Rebi'ül-evvelinin 17 nci günü yapılan bir sayım sonunda 1205 kitap mevcut olduğu kaydı ve sayımda bulunan dört kişi ile kütüphane görevlilerinin mühürleri bulunmaktadır. Yusuf Ağa da bu sayım işini yapanların görevlerine karşılık bir ziyafet vermekte, bu ziyafet ve kahve parası olarak da vakfından muayyen bir meblâğ ayırmaktadır.

Kütüphanelerde gece nöbetleri :

Ragıp Paşa geceleri de kütüphanesinin muhafızsız kalmasını istememekte, gece nöbetçi olarak kalacak görevliler için biri büyük, ikincisi küçük iki oda inşa ettirmiş bulunmaktadır. Bu husus vakfiyede şöyle geçer:

«...ve kütüphane-i merkum solunda bina eylediğim kebir ve sagir iki bab odalar hafız-ı kütüplere mahsus ve muayyen olup hafız-ı kütüp olanlar alâ vech il-müşareke sakin olup münavebe tarikiyle her gece birer neferi mezkûr odada beytutet eyleyüp bir tarik ile tefviz ve icar olunmıya.»

lirli bir kadro ve koleksiyonla kurulmağa başlayan Türk yazma kütüphanelerinde, zamanla gelenekleşmiş bir yönetim düzeni görülmektedir. Kütüphanelerin kurucuları, tesislerine uzun bir gelecek sağlamak çabası ve amacı ile bir takım temel nizamlar koymuşlardır. Gerek tesislerin, gerekse nizamlarının o yüzyıllardaki başka memleket kütüphanelerine göre ilerde olduğunu söylemek bir gerçeğin ifadesi olacaktır.

Zengin bir geçmişten alınan güçle Türk Kütüphaneciliğinin parlak yarınlarına hazırlanırken, mesleğimizin «**Kökü mazide bir âti**» olduğunu güvenle söyleyebiliriz.

Kaynaklar için bibliyografya:

- Fatih Mehmed II. Vakfiyeleri. İstanbul 1938 Vakıflar Umum Müdürlüğü Neşriyatı.
- Sultan II. Selim vakfiyesi sureti. Vakıflar Genel Müdürlüğü Arşivi, No. 1395 -yazma-
- Köprülü Fazıl Ahmet Paşa vakfiyesi, Vakıflar Genel Müdürlüğü Arşivi -yazma-
- III. Ahmed Kütüphanesi vakfiyesi, Vakıflar Genel Müdürlüğü Arşivi, -yazma-
- Atıf Efendi Kütüphanesi vakfiyesi, (İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Türk Dili ve Edebiyatı dergisi, 1953, Cilt: VI)
- Ragıp Paşa Kütüphanesi vakfiyesi, (Millî Kütüphane Mikروفilm Arşivi No. A 1458)
- Yusuf Ağa Kütüphanesi vakfiyesi, (Millî Kütüphane Mikروفilm Arşivi No. A 2106)